

מב. תפילות לאחר קום המדינה

הקמת מדינת ישראל היא הנס הגדול ביותר שאירע לעם ישראל במאות השנים האחרונות. סיומם של אלפיים שנות גלות והקמת המדינה לאחר השמדתם של מיליוני יהודים, היא נס ופלא שלא היה כדוגמתו בעולם ובהיסטוריה היהודית. האם אירוע מכונן זה הינו בעל השפעה על העולם הדתי? האם ההכרה בחשיבות המאורע צריכה להשפיע על עולם התפילה? בשורות הבאות נעסוק בהשפעה ההלכתית של הקמת המדינה על התפילות הנאמרות במשך השנה, ונבחן כיצד חכמי דור הקמת המדינה הבינו שיש להתייחס למאורע ולהנכיח אותו בסדר היום של היהודי.

ראשית נעסוק בתפילות שנתקנו בגלות לכבוד השלטון המקומי. נסקור את מקורות התפילה, התפתחות הנוסח וסיבת אמירתו. לאחר מכן נבחן את תקנת אמירת תפילה לשלום המדינה וכן תפילות נוספות שנתקנו לכבוד מדינת ישראל.

הנותן תשועה

במשך שנות הגלות נהגו להגיד בבתי הכנסת באשכנז את תפילת 'הנותן תשועה למלכים'. אנו מוצאים נוסחים שונים לתפילה זו שעיקרה תפילה לשלום המלכות והצלחתו. מקור לתפילה זו מופיע בבואת ירמיהו לגולי בבל:

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: לְכֹל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלִיתִי מִירוּשָׁלַם, בְּבָלָה. בְּנֵי בְּתִים, וְשָׁבוּ; וְנִטְעוּ גִּנּוֹת, וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָן. קָחוּ נָשִׁים, וְהוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת, וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בָּנוֹתֵיכֶם תִּנּוּ לְאִנְשֵׁים, וְתִלְדְּנָה בָּנִים וּבָנוֹת; וּרְבוּ שָׁם, וְאֵל תִּמְעָטוּ. וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר, אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְלוּ בְּעֵדָה, אֵל ה': כִּי בְשָׁלוֹמָהּ, יִהְיֶה לָכֶם שְׁלוֹם. (כט, ד-ז)

הנביא מצווה את העם להתפלל לשלומה של המלכות, כי רק בזכותה יזכו לשלום. למרות שבכל היא המלכות אשר הגלתה את ישראל מארצם והחריבה את בית המקדש, עדיין בני ישראל מצווים להתפלל עבורם.

עקרון זה עולה גם בדברי המשנה באבות:

רבי חנינא סגן הכהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו. (ג, ב)

גם מלכות רשעה עוזרת בהסדרת בטחון הפנים ובשמירה על התושבים, ולכן יש חובה להתפלל לשלום השלטון. הגישה הפרשנית המקובלת רואה את המלכות המופיעה במשנה

1. בשאלה זו עסקנו גם בפרק הקודם, פרק מא.

גם של אינם יהודים. החובה להתפלל לשלומה של המלכות אינה תלויה בזהות השליט ונובעת מבסיס אוניברסלי השייך לביטחון האישי של כלל האנושות.² חלק מהפרשנים הרחיבו בהסבר חובה זו, כפי שלדוגמה כתב רבי עובדיה ספורנו בפירושו למשנה זו במסכת אבות:

אף על פי שהמלך לפעמים בלתי כשר, כמו שקרה ברוב מלכות בית שני, והוא אולי גוזל וחומס, מכל מקום ראוי להתפלל בשלומו, כי אז יטיל מוראו ולא יסכים שיגזלו העם זה את זה, ובה מביא החמס מבין המון העם.

הרש"ר הירש הרחיב בחובה זו והסביר שההתפתחות האנושית תלויה במלכות האנושית. לאור כך אנחנו מצווים, מתחילת ימי הגלות, בהסתכלות חיובית על השלטון המקומי:

המצוה, אפוא, לא רק לדרוש את שלום ארץ האכסניה ולעשות הכל למען קידומה, אלא אפילו להתפלל בעדה ולהיות לה אזרח נאמן בכל - לרבות ברחשי הלב הפנימיים החזויים רק על ידי ה' ומתקבלים רק על ידו, וזאת מסיבה פשוטה שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. (חורב עמוד 260)

יש חובה אזרחית להתפלל לשלום המדינה ללא קשר ליחסם ליהודים. הגישה הפטריוטית העולה בדברי הרש"ר הירש עלתה על שרטון בעקבות מאורעות מלחמת העולם השנייה.

הדים לנוסח זה נמצאים החל מהמאה השתים עשרה, כאשר הנוסח המבוסס על 'הנותן תשועה' מופיע החל מהמאה החמש עשרה.³ רבים מפוסקי האחרונים כתבו על החובה להתפלל תפילה זו.⁴ סיפורים רבים נקשרו לברכה זו; פעמים רבות השלטונות שלחו נציגים על מנת לבחון האם היהודים נאמנים לשלטון ומתפללים לשלומם. היהודים הקפידו על תפילה זו לא רק מצד העקרון המופיע במשנה באבות, אלא גם מפחד מהשלטונות. אנו מוצאים עדויות על כך שבמזרח אירופה התפילה נאמרה בבתי כנסת הגדולים אך לא בהכרח הקפידו על אמירתה 'בשטיבלים' הקטנים.⁵

תפילה לשלום המדינה

לאחר קום המדינה עלתה שאלה כיצד יש להתפלל לשלומה של מלכות ישראל. מיד לאחר החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר תיקן רבה של פתח תקווה, הרב ראובן כץ, תפילת 'הנותן תשועה' למלכים' עבור מדינת ישראל שבדרך. תקנה זו נראית פשוטה על פניו, כי הרי למה ייגרע מעמדה של מדינה בשלטון יהודי ביחס למדינה בשלטון של גויים. הרב כץ הכניס מספר שינויים בנוסח תפילה זו, והציע לרבנים הראשיים לאמץ נוסח זה כתפילה למדינה

2. גישה זו הובאה בהרחבה בספרו של עזריה מן האדומים - 'מאור עיניים'.
 3. ראו בספרו של ד"ר יואל רפל - 'התפילה לשלום המדינה', מעמוד 43. בחלקים נוספים מפרק זה נעזרנו בספרו המקיף של ד"ר רפל.
 4. ראו לדוגמה בדברי הרב יחזקאל לנדא (נודע ביהודה) בספרו 'ספר ציון המצוינת' עמוד 119.
 5. בספרו של רפל עמודים 95-96.

שבדרך. הרב כץ לא שינה את נוסח התפילה גם לאחר קום המדינה והמשיכו לומר נוסח זה בבית הכנסת 'מקור חיים' בפתח תקווה.

מצד שני, נראה שיש טעם לפגם להתייחס למדינת ישראל כאל כל מדינות העולם. האם התפילה למדינה שנוצרה בנס ומהווה בית לאומי לא תבטא משמעות ייחודית? לכאורה זו הביקורת שניתנה לחזקיה המלך שלא ביטא את נס ההצלה מפני סנחריב:

א"ר תנחום דרש בר קפרא בציפורי: מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוח וזה סתום? ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מדת הדין לפני הקב"ה: רבש"ע ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח, חזקיה ששעית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח? לכך נסתתם מיד פתחה הארץ...

דברי הגמרא לגבי סנחריב נוגעים להודאה על נס ההצלה והקמת המדינה, דבר הבא לידי ביטוי בתפילות יום העצמאות. נראה כי תפיסה זו צריכה להקרין גם על התפילה הציבורית למדינה הנאמרת מדי שבת בשבתו, ולהבדילה מהיחס כלפי שלטון הקיסר או הצאר.

הרב הרצוג הבין בדרך זו, וסבר שיש לתקן תפילה ייחודית לשלום מדינת ישראל. נוסח התפילה יהיה בבסיסו שונה מתפילת 'הנותן תשועה' ויבטא רעיונות שונים. בתפילה לשלום המדינה אין צורך לנמק ולהוסיף ביטויים רבים לצורך לברך, אלא פשוט מברכים את המדינה. לא מדובר על ברכה אישית למנהיג, אלא למדינה שהיא ראשית צמיחת גאולתנו. הבקשות נוגעות לנושא הבטחוני, לקיומה הפיזי של המדינה והגנה עליה. תשועת ישראל וקיבוץ הגלויות עומדות בבסיס התפילה ותופסות מקום מרכזי, כפי שכתב פרופ' ישראל רוזנסון:

אין תפילת 'הנותן תשועה' תפילה ישירה לשלומנו ולחוסנו הפנימי של ציבור יהודי מאורגן, ובוודאי שלא להתמדת השלטון היהודי. תפילה זו מעידה על תלות בכוחות זרים, ולכאורה מציגה מגמה הפוכה ל'תפילה לשלום המדינה'⁶.

התפילה לשלום המדינה התפרסמה על ידי הרבנים הראשיים מיד לאחר קום המדינה (לקראת ראש השנה תש"ט). לפרסום נוסח התפילה הצטרפה קריאה להוסיף את התפילה בכל בתי הכנסת בארץ ובעולם. קיים דיון בשאלה מי חיבר את נוסח התפילה, ונראה כי הנוסח חובר על ידי הרב הרצוג ועבר הגהה והסכמה על ידי הרב עזיאל וש"י עגנון⁷.

6. ראו בספרו של רפל עמודים 60-71. וראו שם לגבי מכתבו של הרב הרצוג לרב כץ שבו הוא מביע ביקורת על ההיצמדות לנוסח זה (עמוד 69).

7. 'שלום המדינה – עיון תפילה', עיתון הצופה כ' טבת תשנ"ו (12.1.1996). וראו גם את דבריו של הרב יהודה זולדן- 'חיל עם ומדינה', גוש קטיף תשנ"ט.

8. רפל עמודים 103-131.

חשיבות התפילה נובעת מכך שהיא נקבעה על ידי הרבנות הראשית והתקבלה על מרבית בתי הכנסת.

במשך הדורות התפילה התקבלה במרבית בתי הכנסת המזוהים עם הציבור הציוני דתי, אך לרוב אינה נאמרת בבתי כנסת במגזר החרדי. עד כמה שהתפילה התקדשה בחלק מהמגזרים, היא נהפכה להיות מוקצה אצל האחרים. במקרה זה, גם תפילת 'הנותן תשועה' נעדרת מסדר התפילה החרדי במדינת ישראל, למרות שהיא תופיע במדינות רבות אחרות. גם בקרב הציבור הציוני עלתה שאלת נוסח התפילה בעקבות החלטות ממשלה שלא התאימו לתפיסת העולם של חלק מהאומרים תפילה זו. דיונים אלו עלו בימי ממשלת רבין והסכמי אוסלו וכן בימי ממשלת שרון וביצוע תכנית ההתנתקות. השאלה שעלתה בין הרבנים הינה האם אנו מברכים בתפילה זו את המדינה (ואז לכאורה אין לשנות את נוסחה) או שמא אנו מברכים את הממשלה (ואז היחס כלפיה הוא לאור דרך התנהלותה)⁹. יש שהבחינו בעניין זה בין תפילת הנותן תשועה למלכים המיועדת לשליט, ובין התפילה לשלום המדינה שאינה תלויה בזוהר מנהיג הממשלה (כשמה - לשלום המדינה)¹⁰.

על הניסים

התפילה לשלום המדינה התקבלה בקרב בתי כנסת רבים, ואף קיבלה מעמד מיוחד שבו הקהל עומד בעת אמירת התפילה. תפילה זו נאמרת בכל שבת אחרי קריאת התורה, ומאחלת לביטחון והצלחת המדינה, מנהיגיה, מגיניה ותושביה בכל השנה. כמו כן, מצאנו דיונים בנוגע לאמירת תפילות ייחודיות ביום העצמאות כדוגמת הלל. בהקשר זה מדובר על תפילה קדומה שנאמרת בימים רבים במהלך השנה, והשאלה שנידונה היא האם יש חובה לאומרה ביום בו אנו חוגגים את הקמת המדינה.

ברם, אפשרות נוספת של תפילה נעדרה ממרכז השיח הציבורי - תפילת על הניסים. הוספת ברכת על הניסים נקבעה על ידי חז"ל בחגי 'דרבנן' שבהם אין קרבן מוסף (תפילת מוסף בימינו). חז"ל גישרו על החוסר בתפילה מיוחדת בחנוכה ובפורים על ידי קביעת קריאת התורה, וגם הוספת ברכת על הניסים בתפילה ובברכת המזון. עולה השאלה, האם ראוי לומר 'על הניסים' ביום העצמאות?

הרבנות הראשית לא עסקה באפשרות להוסיף ברכה זו ולא תיקנה נוסח ליום העצמאות. ברם, במהלך השנים מצאנו מספר הצעות לנוסח ברכה זו¹¹. כבר בשנה הראשונה לקום המדינה הציע פרופ' עזרא ציון מלמד לתקן נוסח לברכה זו:

9. ראו הרב י. נבון- 'התפילה לשלום המדינה במציאות ימינו', ישע ימינו 40 (תשרי תשנ"ד) עמוד 123; באריכות בדברי רפל עמודים 213-222.

10. ראו הרב י. זולדן- 'על התפילה לשלום המדינה', ישע ימינו 42 (תשרי תשנ"ה) עמודים 112-123; מלכות יהודה וישראל עמודים 178-186.

11. ראו במאמרה של איילת לזרובסקי- 'תפילת על הניסים ליום העצמאות', בתוך אתר הפיוט והתפילה. הציטוטים להלן לקוחים ממאמרה.

כל מאורע לאומי בתולדותינו מצא ביטוי גם בתפילה, אם בתוספת או בשינוי... הנס הגדול שעשה לנו ה'... בשחרור לאומי ובמדינה עצמאית, עדיין לא הטביע את חותמו על תפילותינו... אין להסתפק בסדר תפילה חגיגי ביום העצמאות ובאמירת הלל גמור (בברכה), אלא יש לציין את המהפכה הגדולה הזאת, שחולל צור ישראל וגואלו בחיי העם, בהוספות ושינויים בתפילת יום יום... והבלטת נס זה צריכה להיעשות בייחוד בתפילה (בה"א הידיעה), היא תפילת שמונה עשרה... כהצעה אני מביא בזה כמה דברים שסידרתי בעזרת החונן לאדם דעת, ואולי תינתן בזה דחיפה לגדולים וטובים ממני, שייגשו ליצירה הראויה לשמה.

הנוסח שפרופ' מלמד הציע התקבל במספר קהילות בקרב הקיבוץ הדתי, אך רוב הציבור ובכלל זה הרבנות הראשית ורוב הרבנים לא קיבלו אותו. במשך השנים הוצעו נוסחים נוספים לברכה זו, ואף בשנת תשנ"ח פורסם נוסח בתוך סידור 'גואל ישראל' שיצא על ידי ישיבת ההסדר ברמת גן. בחמש עשרה שנים האחרונות הוצעו מספר נוסחים נוספים לברכה זו, גם בקרב אנשי אקדמיה וגם בקרב רבנים מגוונים שונים בתוך הציבור הציוני הדתי. איילת לזרובסקי מסכמת את מאמרה בדרך הבאה:

נדמה כי התפילות המקובלות ליום העצמאות, אותן קבעה הרבנות, לא סיפקו [ועדיין אינן מספקות] מתפללים רבים. המאורעות כה כבירים ועצומים, ההתרחשויות מדהימות ומפעימות, תחושת ההודיה והכרת הטוב ממלאות את הלב - אך לכל אלה אין ביטוי מספיק בתפילה. על רקע זה נכתבות תפילות חדשות, הבאות למלא את החסר ולהשלים את הפער בין המציאות לבין התפילה, כאשר הן נסמכות [במידה רבה או מועטה] על תפילה קיימת, הקרובה ביותר שניתן למצוא: תפילת 'על הניסים'.

הרבנות, כאמור, לא כללה תפילה זו בנוסח המקובל של התפילות ליום העצמאות, ונראה שיש לכך שתי תוצאות שונות: מצד אחד נותר מקום נרחב ליצירת נוסחים רבים ומגוונים, המבטאים תפיסות עולם שונות; אך מצד שני יתכן שזו הסיבה לכך שאף אחד מן הנוסחים לא זכה לתפוצה רחבה ולא נכנס כנוסח מוסכם אל הסידור. קהילות שונות אמנם אומרות תפילה זו, בנוסח כזה או אחר, אך רוב הקהילות כלל לא הכניסו אותה אל תפילות יום העצמאות.

האם תיכנס תפילה זו ותהפוך לנחלת הכלל? קשה לדעת; אולם קרוב לוודאי שטרם נאמרה המילה אחרונה בעניין זה, ונראה שימים יגידו מה יעלה בגורלה של תפילת 'על הניסים' ליום העצמאות.

השאלות העולות לגבי תפילת על הניסים הן במספר מישורים. ראשית, האם ראוי לנסח ברכת על הניסים לכבוד יום העצמאות. בנושא זה לא מצאנו גדרים ברורים, אך מצד הסברה נראה שהכרחי לתקן ברכה זו על נס כה משמעותי והיסטורי בתולדות עם ישראל. בדרך זו התנסחו רבני 'בית הלל' בקריאתם להוסיף ברכה זה:

לרגל שנת השבעים למדינת ישראל ארגון "בית הלל" קוראים לציבור להביט במציאות הארצית הנפרסת לפנינו. הטוב והברכה של חיינו במדינת ישראל מחייבים אותנו להביט נכוחה במציאות ולעלות על פינו את מה שעיינו רואות.

מציאות פלאית זאת של תקומת העם היהודי בארצו מתוך תשועה גדולה והצלה מיד הקמים עלינו, אין לה אח ורע בהיסטוריית אומות העולם והיא המובילה אותנו לאמונה ולמחויבות להרים עינינו כלפי השמיים ולהודות לקב"ה על הטוב והחסד שנעשה עימנו.

מתוך התבוננות של אמת ותודה ומחויבות להלכה ולמסורת התפילה, בית הלל מציע נוסח בן שבעים מילים לתפילת "על הניסים" השואפת לתאר באמת ובאמונה את הפלא הגדול של יום העצמאות ותקומת העם היהודי ומדינתו.

נקודה שניה שעולה בהקשר זה היא שאלת הפסק בתפילה. השולחן ערוך כותב: "אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעית, מעין הברכה, מוסיף" (ק"ט, א). מדובר כאן על תוספת שאינה בברכות האמצעיות, אף מצד שני מצאנו הוספות בעשרת ימי תשובה בברכות אלו. בשאלה האם ניתן להוסיף בברכות אלו ללא תקנת בית דין נחלקו הבית יוסף (שנראה שאין איסור לשיטתו) והרמ"א (הרואה בכך הפסק) לגבי אמירת על הניסים בטו אדר (או"ח תרצג). אך יש לשים לב שבמקרה של פורים מוקפין מדובר על אמירת הברכה בזמן שבו לא חל פורים. במקרה שלנו מדובר על שאלה שונה הקשורה לחידוש אמירת ברכה בזמן הראוי לה.

האם יש חובה לומר תוספת זו? מכיוון שלא נתקנה תקנה על ידי הרבנות הראשית, בשונה מהלל ומתפילה לשלום המדינה, נראה שאין חיוב בדבר. שילוב עקרונות אלו עולה בקצרה בדברי הרב יעקב אריאל שמופיעים בסידור שיצא על ידי ישיבת ההסדר ברמת גן:

הסידור נערך ע"י ישיבת ר"ג בהדרכתו. "על הניסים" הוא רק הצעה ומי שרוצה יכול להוסיפה באלהי נצור. אין לנו סמכות לחייב את כלל ישראל בתפילות חדשות.

לשיטתו ניתן להוסיף ברכה זו בגדר רשות, אך לאומרה בסיום התפילה בגלל חשש הפסק. מכיוון שהרבנות הראשית לא תיקנה את הברכה אז אין חיוב בה, ולנו אין סמכות להוסיפה.

ייתכן ותפילה זו יכולה להביא מענה לבעיית תאריך ציון יום העצמאות. לפי חוקי מדינת ישראל חגיגות יום העצמאות לא יכולות לחול בימים א', ב', ו' ושבת. מכיוון שפסח לא יכול לחול ביום ד אז גם יום ג אינו אפשרי. לאור כך יוצא חגיגות יום העצמאות לא חלות ברוב השנים בתאריך ה' אייר אלא בימים הסמוכים לו. בעקבות כך דנו חכמי זמננו מתי יש לומר את תפילת הלל בשנים בהן מציינים את יום העצמאות בתאריכים אחרים¹².

12. ראו בנושא זה את מאמרו של אחי הרב דרור פיקסלר- יום העצמאות וה' באייר כשני חגים:

כפועל, הציבור נוהג לקיים את תפילות יום העצמאות ביום בו המדינה מציינת את יום הולדתה.

ברכת על הניסים יכולה לענות על פער זה. כאשר פורים חל בשבת (פורים משולש) קריאת המגילה מוקדמת אך ברכת על הניסים נאמרת במועדה. בגמרא במסכת ערכין (דף י', ב) מופיע כי קריאת המגילה זו היא אמירת ההלל של פורים. בפורים משולש אנו מקדימים את אמירת ההלל כדי שהחגיגות לא יחולו בשבת, אך אמירת על הניסים נותרת במועדה. נראה כי בעניין זה ניתן להשוות בין פורים ויום העצמאות: כפי שבפורים קריאת המגילה מוקדמת, כך גם ביום העצמאות אמירת ההלל והתפילות זזות ליום אחר על מנת למנוע חילול שבת. ברם, תפילת על הניסים תיאמר תמיד בו ביום - ה' באייר. וצ"ע.

אחרית דבר

יהודים בכל הדורות הכירו בחשיבות השלטון לטובת הסדרת היחסים החברתיים בין אדם לחברו. בעקבות כך תוקנה תפילה לשלום המלכות שנאמרה בתפוצות ובקהילות השונות במהלך הגלות, ללא תלות בזהות הממשל. החובה הבסיסית היא להכיר טובה לשלטון על פועלו למען החברה, גם אם יחסו ליהודים לא היה תמיד חיובי.

בימי קום המדינה הרבנים הראשונים הבינו שיש לייסד תפילה לשלום המדינה, אשר תהיה שונה מהתפילה לשלום שלטונות הגויים. בעקבות כך כתב הרב הרצוג תפילה ונתקנה תקנה של הרבנות הראשית לאומרה בכל שבתות השנה. יחסינו כלפי מדינת ישראל עורר לעיתים חוסר נוחות באמירת תפילה זו, כאשר הממשלה לא פעלה בצורה העולה בקנה אחד עם ציבור מתפללי בתי כנסת. ברם, ברוב הקהילות תפילה זו המשיכה להיאמר ללא תלות בפעולות הממשלה.

בפורים ובחנוכה הוסיפו חז"ל את אמירת תפילת 'על הניסים'. מועצת הרבנות הראשית דנה בעניין אמירת הלל ביום העצמאות אך לא תיקנה אמירת 'על הניסים'. במהלך השנים קבוצות שונות הציעו נוסחים שונים לאמירת תוספת זו, אך מכיוון שהיא לא נתקנה על ידי הרבנות הראשית היא לא התפשטה בקרב הציבור. נראה כי תוספת תפילת על הניסים יכולה לתת מענה למצב הנוצר היום, בכך שיום העצמאות לא נחגג במרבית השנים בתאריך ה' באייר, כך שתפילה זו תיאמר בו ביום.

